

HISTOIRE DES REVOLUTIONS DE HONGRIE, OÙ

L'ON DONNE UNE IDÉE JUSTE
DE SON
LEGITIME GOUVERNEMENT.

TOME CINQUIÈME,
Qui contient les MEMOIRES du Prince
FRANÇOIS RAKOCZY
SUR LA GUERRE DE HONGRIE,
Depuis 1703 jusqu'à sa fin.
Nihil non veri dicere ausus.
Cic. Tusc. Quæst.

A LA HAYE,
Chez JEAN NEAULME.
M. DCC. XXXIX.

MAGYARORSZÁG KÉPE II. RÁKÓCZI FERENC ÖNÉLETRAJZI MŰVEIBEN

Az utóbbi húsz év irodalomtudományi önéletrajz-kutatásainak egyik felismerése, hogy az önéletrajz nem egységes műfaj, s a szövegek nyelvi-retorikai megformáltsága miatt az ún. „önéletrajzi hitelesség” mindig fikció.¹ A ténytudás és a fikcionalitás viszonyának az 1960-as évektől kb. a 90-es évekig tartó intenzív vizsgálata után ma az olvasási és megértési figurákként, az önábrázolás színpadaiként értelmezett önéletrajzok medialitása, mintái, topikája és motívumai állnak a figyelem előterében. A sokáig paradigmikusnak tartott kulcsszövegek lassan a háttérbe szorulnak, alműfajok (mint például a tudóséletrajz) és kevert formák (mint például az önéletrajzi regény) egyre több figyelmet kapnak.² Az önéletrajzi szerződés és az autofikció, illetőleg az autofikcionális írás koncepcióit tovább differenciálják.³ Új önéletrajzi formák lépnek a kutatás érdekkörébe, ismeretlen és kevésbé ismert szövegeket fedeznek fel és értelmeznek.⁴ Az egy-egy nemzeti nyelvű korpuszra összpontosító vizsgálatok mellett megjelent a globális perspektíva, mások az összehasonlító és interdiszciplináris kutatások jelentőségét hangsúlyozzák.⁵

Ebben a tanulmányban II. Rákóczi Ferenc két önéletrajzi munkája alapján azt vizsgálom, milyen képet rajzol Rákóczi a franciaországi, majd törökországi száműzetésből visszatekintve Magyarországról, az ország történelméről, társadalmáról és gazdaságáról, hogyan ábrázolja a szabadságharc előzményeit, katonai és más összefüggéseit, s milyen minták, motívumok és gondolati alakzatok határozzák meg

az elhagyott haza képét. Választ keresek a kérdésre, a Habsburgok uralmi ambíciói, a nemzeti ellenállás és a patriotizmus összefüggésében hogyan alkalmazza Rákóczi a ténytudást, milyen módon hozza létre a szerzői fikciót és a fikcionalitást, s milyen eszközökkel és milyen céllal funkcionálizálja a haza képét.

A FORRÁSOK

Rákóczi *Confessio peccatoris*-a (1716–1720) és *Mémoires*-ja (1717–1730 előtt) a 18. századi önéletrajzi irodalom nemzetközileg kevésbé ismert darabjai. A *Mémoires* 1739-ben, a *Confessio* 1876-ban⁶ jelent meg először nyomtatásban. A *Mémoires* a magyar történelem összefoglalásával, a Rákóczi által 1703–1711 között vezetett szabadságharc dokumentumaival és Bethlen Miklós apokrif emlékiratainak rövidített változatával együtt látott napvilágot először az *Histoire des révolutions de Hongrie* című gyűjteményben. Ez a kiadvány hosszú ideig befolyásolta az európai historiográfia képét a magyarokról és a magyar történelemről, s két évszázadon át hatott a magyar politikai gondolkodásra. A *Mémoires* kritikai kiadása 1978-ban jelent meg.⁷ A *Mémoires* szövege és a *Confessio* teljes korabeli francia fordításának erősen rövidített, kontaminált és modernizált változata 1977-ben,⁸ a két mű kissé rövidített angol fordítása 2019 elején látott napvilágot.⁹ A *Confessio* latin szövegének, továbbá teljes és kivonatos 18. századi francia fordításainak kritikai kiadásai előkészületben vannak.¹⁰

A két mű félfikciós jellege már első olvasásra szembeüt, a fikcionalizálás pontos mértékét, eszköztárát, a történetileg hiteles leírás és a fikció közti határt azonban – mint az önéletrajzi műfajokban általában – nehéz pontosan meghatározni. Ehhez járul, hogy Rákóczi Magyarország-képét eddig nem vizsgálták módszeresen. Van olyan vélemény, mely szerint reálisan ír az ország állapotáról, egy másik felfogás szerint azonban a saját politikája szempontjából ábrázolja és értelmezi a császári kormányzat álláspontját, az udvari csoportok érdekeharcait és a magyar viszonyokat.¹¹

Rákóczi munkái első pillantásra nem tűnnek másnak, mint életrajza, illetőleg annak egy része variációinak, augustinusi értelemben vett *retractatiójának*. A figyelmes olvasás azonban új részletekre is fényt derít. A grosbois-i kamalduli kolostor, melyben a két művet elgondolta, s a *Confessio* egy részét és a *Mémoires* első változatát leírta, döntő helyszínné vált számára, ahol megtalálta írói hangját, és ahova gondolatban újra meg újra visszatért. Az életpályát a születéstől a megírás idejéig átfogó, három könyvre tagolt *Confessio* egyik különlegessége, hogy történeti, politikai, etikai és vallási felfogását Rákóczi következetesen a saját életére és a magyar történelemre vonatkoztatja. A vallási konfesszió augustinusi hagyományát keresztezi a politikusi hivatást középpontba helyező önéletrajzok vonulata. Rákóczi az elbeszélésbe szövi bele a gondolati elemeket és személyes véleményét, s bár a háttér és a főmotivációt a szabadságharc és annak igazolása adja, ennek részletes történetét nem itt, hanem egy másik műben, a *Mémoires*-ban beszéli el. Magyarország történetének és jelen viszonyainak bemutatása a *Confessióban* folyamatosan változik a személyes múlt eseményeivel, a szabadságharc előzményeinek és néhány fontosabb mozzanatának felidézésével, a bibliai

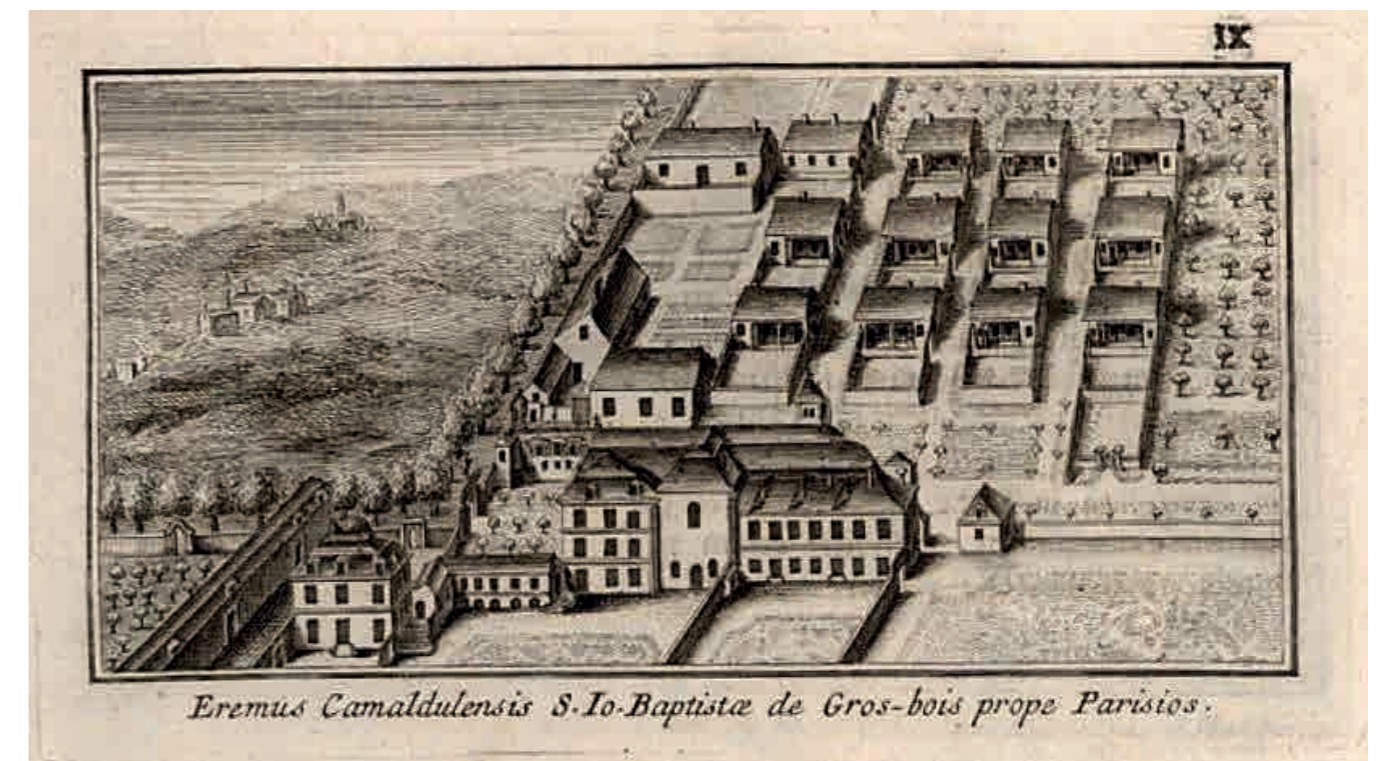
idővel, a teremtés örökkévalóságával, saját lelki életének aktuális helyzetével és az elképzelt jövővel. Az étellel kapcsolatos meghatározó döntéseket árnyaltan reflektálja, és hatásosan jelenetezi. Az elbeszélte tények egy „magasabb igazság” megerősítését szolgálják.

Politikai, államelméleti elképzeléseit Rákóczi gyakran vallási szimbólumok, allegóriák és metaforák segítségével fejezi ki vagy sejteti. Ezek között központi helyet foglal el a pásztor és a nyáj bibliai eredetű metaforája, valamint a Mózes – Rákóczi párhuzam: mindkettő a fejedelem és a magyar nép viszonyáról alkotott felfogását jellemzi. Rákóczi a száműzetésben is nyája, azaz Magyarország és Erdély népe pásztorának tartja magát, aki a nép szószólója akar lenni Isten előtt. Providenciális történelemszemlélete értelmében ismételt önmagát vádolja, hogy rosszul vezette nyáját, de a nyáj is tévelygett, s ezért megérdemelték a büntetést.¹² A túlzott önvád és általában a túlzás a *Confessio* egyik fontos retorikai alakzata, nem csak Rákóczi magánéletének megítélésében. A műben megrajzolt Magyarország-kép valóság tartalmát illetően szem előtt kell tartani, hogy Rákóczi jó megfigyelő, de fantáziája is működik; történetei egy része nem igazolható forrásokkal, sok mindent elhallgat, s gyakran használja korábbi kiáltványai, rendeletei, beszédei, levelei és követi utasításai fogalomkészletét, kifejezéseit. A *Confessio* elsősorban ott tekinthető történetileg hitelesnek, ahol Rákóczi személyes tapasztalatok és megbízható híradások alapján ír, s állításai más forrásokból ellenőrizhetők. Megállapításai mindenekelőtt ott vitathatók, ahol kritikátlanul veszi át mások véleményét, felületesen ismeri a helyzetet vagy nem elég alapos az okok feltárásában, illetőleg ahol fokozott irodalmi ambíció, apologetikus szándék vagy személyes elfogultság vezet.¹³

A *Mémoires* különlegessége, hogy kortörténeti forrás, egyéni hangvételű írói alkotás és politikai védőirat egyszerre. Rákóczi ezzel a munkával akarta tájékoztatni az európai közvéleményt a szabadságharc okairól, lefolyásáról, s igazolni kívánta cselekedeteit és az esetleges újakezdet.¹⁴ Többször utal a *Confessióra*, melytől elvben igyekszik elhatárolni a művet, valójában azonban számos szerkezeti, tartalmi, motivikus, retorikai és szemléleti összefüggés található a két munka között. Bár a *Mémoires* „Örök Igazsághoz” címzett ajánló levelében deklarálja a hitelesség igényét, Rákóczi itt is erősen szubjektív:¹⁵ mindvégig saját személyiségét állítja a középpontba, miközben változtatja a főúr, a hadvezér és a diplomata nézőpontjait. Szemléletes leírások és portrék sorát illeszti az elbeszélésbe, s figyel a cselekedetek motivációira és a jellemek sajátosságaira.

Látásmódja kritikus és önkritikus egyszerre; kritikája azonban néha szándékosan túlzó.

Némely eseményt részben másként ad elő itt, mint a *Confessióban*. Rendszeresen mérlegeli a körülményeket, értékeli, véleményt mond, de sok mindent elhallgat, s előfordulnak tárgyi tévedések, alaptalan általánosítások és a későbbi események hatása alatt készült jellemzések is. Sajátos feszültség áll fenn a megfogalmazás tárgyilagosságra törekvése, az események kavargása és az ország helyzete, sorsa fölött érzett fájdalom, a szabadságvágy és a zsarnokgyűlölet szenvedélyes, néha patetikus kifejezése között. Az erős affektivitás és az érzelmek fölötti uralkodás szándékának kettőssége mindenütt jelen van. Rákóczi történelemszemlélete nem objektív: újra meg újra igazolni kívánja, hogy Magyarországnak és Erdélynek el kell szakadnia a Habsburg-háztól, s biztosítani kell függetlenségüket és szabadságjogaikat. Műfaját tekintve a mű a hagyományos értelemben vett történelmi, politikai, katonai *mémoire* és az augustinusi *confessio* között helyezkedik el.

Eremus Camaldulensis S. Io-Baptistæ de Gros-bois prope Parisios.

A GROSBOIS-I KAMALDULI KOLOSTOR

A MAGYAR TÖRTÉNELEM RÁKÓCZINÁL

Magyarország és Erdély történetével a *Mémoires*-ban az 1704-es év hadműveleteit elbeszélő rész bevezetőjében foglalkozik Rákóczi.¹⁶ Történelemszemlélete szorosan összefügg a szabadságharc publicisztikájával. A történeti visszapillantás a magyarokat lázadóknak nevező vádak elleni védekezés és az ország aktuális állapotának bemutatása keretében illeszkedik. Ez a vád azóta él, írja, mióta az ország elvesztette királyát a mohácsi ütközetben (1526), a magyarok pártokra szakadtak, és I. Ferdinándot választották királynak. A királyok között voltak, akik „juhaik gypjával idegeneket akartak felöltöztetni”, megszegték a törvényt, s törvényeik megvédésére kényszerítették a magyarokat. Megkülönbözteti az egyéni nagyraagyás okozta lázadásokat a szabadságjogok törvényes védelmétől. Szent (I.) László király (uralk. 1077–1095) példáját idézi, aki a szabadságjogok megőrzésére fogott fegyvert egy idegenek tanácsával kormányzó király ellen, s megfosztotta trónjától. Antonio Bonfini, Mátyás király történetírójának munkájára (*Rerum Ungaricarum decades*, 1488–1497) hivatkozva állítja, hogy a Habsburg királyok előtti időben nagyrészt becsvágyó főurak szították a királyok elleni lázadásokat, a megyék csak ritkán keltek fel ellenük. A Habsburgok alatt az utóbbiak mindig csak az esküszegő és törvényt sértő királyok ellen keltek fel a szabadság védelmére.

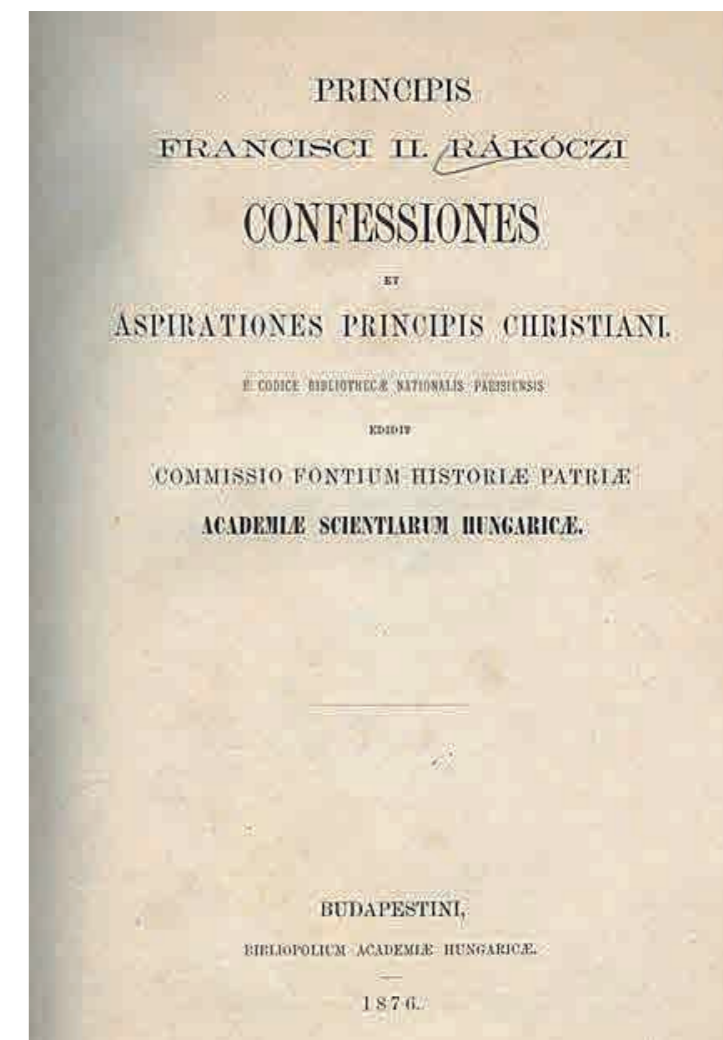
„Az ausztriai ecset – folytatja – durva vonásokkal, sötét színekkel festi a magyarokat, [...] hol azt vetik szemére, hogy nem ért a tudományhoz és a szépművészethez. [...] De az, amit előadok, csak látható jele és keserű gyümölcse az Ausztriai Ház gyámkodó uralkodásának, amely az egész nemzetben kifejlesztette a rosszul nevelt gyerekek tulajdonságait.” Rákóczi itt támadásba megy át: retorikai

kérdések sorával számon kéri a Habsburgokon a kollégiumok és akadémiák alapítását, s hiányolja az ifjúság felhasználását az udvar vagy a háború feladataira. Nehezményezi, hogy nem vezették be az ipart és a kereskedelmet a nép közé, s a zsarolással maguk kényszerítették a magyarokat „saját szükségleteinek összeszorgatására”. A polgárosodásnak ez a vázlatos programja egy hazafias indulattal telített részben kapott helyet. Azzal, hogy elismeri a vádak lényegét, Rákóczi az ellenfél érveit fordítja a Habsburgok ellen, s fölveti felelősségüket. A Habsburgok uralmát Isten igazságos büntetésének nevezi, míg önmagát „méltatlan eszköz”-nek tartja arra, hogy felébressze a magyarok szabadságszeretétét.

Ezt követően Erdély történelme felé fordul; forrásként az „erdélyi évkönyvek”-re, köztük Bethlen Farkas munkájára hivatkozik.¹⁷ Az isteni gondviselés művét látja abban, hogy „a magyar János királynak adta Erdélyt és a hozzá tartozó Partiumot mint külön országot”, melyben megőrizték a szabadság törvényekkel biztosított mintaképét. Az Erdélyi Fejedelemséget a Habsburgok „a zavarosban halászva” szereztek meg a Báthoryak idején, állítja, majd „az öregek hitelre érdemes hagyományából”, azaz a szájhagyomány alapján előad egy részben fiktív történetet a Bocskai-felkelés (1604–1606) kezdetéről, a „németek között”, azaz jórészt Bécsben és Prágában nevelkedett Bocskai István erdélyi fejedelem intrikával történt elidegenítéséről korábbi környezetétől. Csak röviden utal Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és Thököly Imre Habsburg-ellenes harcaira, mint az új században ővele kezdődött események előzményeire. „Mindezzel azt akarom bizonyítani – írja –, hogy a szabadság megsértése, majd helyreállítása volt a háború oka, nem pedig az, hogy az országban eretnek vallások terjedtek el.”

További utalást tesz Erdély történetére Rákóczi az 1707-es erdélyi fejedelmi beiktatásának leírása kapcsán.¹⁸ Eszerint a Habsburgok magyarországi uralmának növekedésével és Erdélyre vonatkozó szándékaiknak nyilvánvalóvá válásával egy időben a fejedelmek kénytelenek voltak „óvatos magatartás”-t tanúsítani a törökökkel szemben. Bocskai István, Rákóczi Zsigmond, Báthory Gábor, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György „némi mértéket tartott ebben az óvatos politikában, de haláluk után Barcsai [Ákos], Kemény János és Rhédey [Ferenc] [...] pártokra szakították a rendeket”. Végül Apafi Mihály alávetette magát a portának, „sokkal alantasabban, mint ahogy a törökök talán megkövetelték volna”.

A *Confessio* I. könyvében a felkelés előzményeinek számbavételekor Rákóczi részletesen kitér az erdélyi eseményekre.¹⁹ Munkács várának feladása (1688) után Thököly alig tudott létrehozni egy három-négyezer fős sereget, írja, míg Apafi fejedelem különféle terveket szőtt a törökkel kötött szövetség fölbontására. Erre végül első minisztere, a bécsi udvarnak is szolgálatában álló Teleki Mihály vette rá. A fejedelem és a császár közötti egyezség értelmében a fejedelem belép a törökök elleni szövetségbe, hozzájárul osztrák csapatok erdélyi állomásozásához, s biztonsági célokra átad két erődöt. A császár biztosítja a fejedelmet, hogy megőrzi az erdélyiek kiváltságait és szabadságjogait, fiát apja halála után elismeri Erdély fejedelmének, s a háború végeztével az átadott erődöket kiüríti. A megállapodás megkötése után azonban a császári csapatok behatoltak az országba, szabadon garázdálkodtak, s a fejedelmet családi várába való visszavonulásra kényszerítették. Rákóczi jelzi, Apafi halála (1690) után a császáriak Váradot is elfoglalták, amivel közvetve a bécsi udvar hitszegésére emlékeztet. Az újabb kutatások szerint Rákó-

A CONFESSIO PECCATORIS ELSŐ KIADÁSÁNAK CÍMLAPJA

czy elfogultan ítéli meg Teleki Mihály politikai szerepét;²⁰ Apafi nem két, hanem tizenkét várat adott át; fiát, II. Apafi Mihályt rövid uralkodás után lemondatták (1695), Bécsbe hívták, és nem engedték vissza Erdélybe.

A Habsburgokat a *Mémoires* szerint a török elleni háború sikere „tette felfuvalkodottá”, majd az 1687/88. évi pozsonyi országgyűlésen I. Lipót elérte fia, I. József örökös királlyá koronázását.²¹ Rákóczi megemlíti, hogy ezt megelőzően az Antonio Caraffa tábornok alatt emelt eperjesi „gyászos theatrum” (1687) ítélete alapján több mint hetven

nemest végeztek ki törvénytelenül. A *Confessio* I. könyvében ugyanezen esemény kapcsán „a nemesség igen sok élharcosá”-ra és vezetőjére utal, akiket „hóhérok keze által irtózatossal kínzásokkal meggyötörve szétmarcangoltak”.²² A kutatás mai állása szerint összeesküvés koholt vádjával valójában összesen huszonnégy polgárt és nemest ítélték halálra, és végeztek ki 1687 tavaszán. Rákóczi megjegyzi azt is, hogy gróf Draskovich Miklós országbíró hirtelen halálát (1687) „mindenki közmegegyezéssel mérgezésnek tulajdonította”. A főurak ettől úgy megrémültek, hogy senki nem mert szembeszállni a bécsi udvarral.

I. József koronázása kapcsán Rákóczi a *Mémoires*-ban és a *Confessióban* egyaránt utal II. András király másutt – így például bécsújhelyi fogságának és perbefogásának ismertetésében – is hivatkozott Aranybullájára (1222), melynek ellenállási záradékáról az említett országgyűlés lemondott.²³ A *Confessióban* előadja, hogy ettől kezdve nem az országgyűlés, hanem az udvar határozta meg a segélyek és hozzájárulások mennyiségét, s a hadbiztos hajtatta be ezt tetszése szerint a császári katonasággal barbár módon. Ez a helyzet okozta a Tokaji Ferenc és néhány más ember által vezetett hegyaljai felkelést 1697-ben, melynek előkészületeiről állítása szerint Rákóczi nem tudott, s amely elől a lehetséges gyanú elhárítása érdekében Bécsbe menekült. Mindez jelzi, hogy a történeti visszapillantás egy teocentrikus történelemfilozófia keretébe illeszkedik, melyet egyetlen politikai eszme tölt ki: Magyarország és Erdély elvesztett szabadságának a visszaszerzése.

Rákóczi történelemfelfogását árnyalja a *Confessio* II. könyvének az a részlete, melyben a magyar nép ügyeiről elmélkedik.²⁴ Hangsúlyozza, nem a nép történetét kívánja előadni, hanem a gondviselés döntéseit akarja imádni benne. Felidézi a pogány magyarok keresztény hitre térését, emlékeztet Magyarország szent királyainak jámborságára és a „virágzó szabadság”-ra, „mely az idő múlásával fényűzéssé fajult, majd szabadosságba hajlott. Így eltávolodott tőled, és kutakat ásva magának elhagyott téged, az eleven forrást, és megérdemelte ostorodat. Haragod ezt az ostort először a törökök előrenyomulásával, a főurak pártütésével és viszályával, a vallási villongások bevezetésével és végül a dicsőség kioltásával mutatta meg a népnek. Így nyújtottad neki haragodban a szerfölött keserű poharat egy vele ellenséges, idegen nép igája [...] által [...]”. A bibliai utalásokban gazdag idézet aláhúzza, Rákóczi szerint a magyarok sorsát az isteni gondviselés határozza meg. Az ószövetségi történelemfelfogás értelmében hangsúlyozza, Isten bűnei miatt bünteti az országot. Ebben a motívumban, mely mindkét műben többször ismétlődik, egy olyan történelemértelmező modell hatása érvényesül, mely a 16. századtól kezdve hangsúlyosan jelen van a magyar irodalomban.²⁵ A magyarok bűnösségének elképzelését a 16–17. századi német szerzők egy része is terjesztette, s gyakran ezt nevezték meg a török elleni harc kudarcának egyik fő okaként. Mindez jelzi, Rákóczit viszonylag kevés dolog érdekelte a történelemből, csaknem kizárólag az, amit nehézség nélkül be tudott illeszteni érvelésébe.

TÁRSADALOM, GAZDASÁG, A SZABADSÁGHARC ELŐTÖRTÉNETE

Magyarország gazdasági helyzetét Rákóczi a *Mémoires* elején exponálja.²⁶ A bécsújhelyi börtönből történt szökése utáni események és a Lengyelországban töltött két év összegző áttekintése után megállapítja, „[e]közben a magyar népet túrhetetlen követelésekkel és adóemelésekkel nyomorgatták. Elrendelték, hogy a vármegyék állítsanak tizenkétezer embert, akiket majd Olaszországba és a Birodalomba küldenek”. Bár az ország bővelkedik sóban, a magas vámok következtében annyira megnőtt a só ára, hogy „a szegény nép kénytelen volt kenyerét só nélkül enni”. Ehhez járult a vámhivatalokban és az adókiivetésnél elkövetett sok visszaélés; a vám- és sóházörök oly mértékben kegyetlenkedtek, hogy a rendeletek megszegői az erdőbe menekültek félelmükben a büntetéstől.

A képet tovább árnyalja az 1704-es események bevezetőjében adott társadalomrajz.²⁷ Rákóczi bemutatja a különböző rétegek gazdasági helyzetét, érdekeit, politikai állásfoglalását, felekezeti viszonyait és mentalitását. A feudális főúr álláspontját képviseli, miközben feltárja a rendek hibáit, s utal a köztük lévő ellentétekre. Ismételten bírálja az ausztriai uralom szerepét, s a szabadságharc és a hadsereg feltételezett érdekei alapján értékeli. Társadalomkritikája együtt jár a kritikus önvizsgálattal és értelemkereséssel.

Magyarország négy rendjének számbavétele előtt a „nép”, azaz a parasztok és jobbágyok helyzetével foglalkozik. Utal a II. Jagelló Ulászló király alatt végbement parasztfelkelésre (1514), melynek leverését követően a népet szolgaságra vetették, s a nemesség korlátlan jogot nyert jobbágyságra. Míg a szlávok jogot nyert jobbágyságra, addig a szlávok megkövetelték, és „pénzt halmoztak közrendű rokonságuknak”. „A félig romba dőlt templo-

tüket, a magyar jobbágyok gyűlölik az egész nemesi rendet. Az úgynevezett szabadosok, azaz a hajdúvárosok szabad költözési joggal rendelkező lakóinak helyzete jobb, mint a paraszttoké, mivel János király (1526–1540) idejétől kezdve kiváltságokat kaptak az erdélyi fejedelmektől a háborús szolgálat fejében. A szabadosok azonban gyakori helyváltoztatással igyekeztek kibújni szolgáltatói kötelezettségeik alól, s ezzel „megcsalták az országot és a nemességet”. A kétszeresen elnyomott nép helyzetének ábrázolásában Rákóczi irodalmi eszközökkel is érzékelteti a szociális gondolat és a függetlenségi törekvések összetartozását.

Az első rend a klérus, amely az ausztriai uralom óta Rákóczi szerint rosszul teljesíti Szent István és más királyok szándékait. A káptalanok teljesen felhagytak az ifjúság oktatásával, különösen, mióta a jezsuiták foglalkoznak ezzel. A magyar jezsuiták, írja a cseh jezsuiták neveltje, „mindenekelőtt nagy gyűlöletet sugalmaztak Kálvin és Luther követői ellen” az ifjúságnak. A tanulmányaikban kitűnt ifjakat „a jezsuiták közt tartották vissza”. A klérus „keserű vakbuzgóságra” nevelte a világiakat; azt hitte, hogy a katolikus vallás megőrzése az ausztriai uralomtól függ, ami ellen fegyvert fogni annyi, mint *ipso facto* egyházi átok alá kerülni. A háború elején ezért sokáig nélkülöznie kellett a lelkipásztorokat, akik a protestáns felekezetek támogatása miatt az „eretnekek cinkosának” tekintették.

Püspökségre Lipót császár Rákóczi szerint csak a jezsuiták által ajánlott személyeket nevezte ki, akik a legalacsonyabb nemességből származtak vagy népi eredetűek voltak. Mivel a nép és a nemesség legnagyobb része „eretnek vallásokat követett”, a lelkipásztorok elhanyagolták kötelességeiket, az adót azonban megkövetelték, és „pénzt halmoztak közrendű rokonságuknak”. „A félig romba dőlt templo-

ESTERHÁZY PÁL NÁDOR AZ ARANYGAPJAS REND JELVÉNYÉVEL

mokat megfosztották díszektől, és még tisztaságot is alig tartottak bennük.” Az egri püspök, azaz Telekessy István (1633–1715) nem kedvelte az ausztriai uralmat, s az ő segítségével Rákóczi a saját pártján tartotta a klérusnak azt a részét, „mely nem követte a jezsuiták érzelmeit”. A hadsereg túlnyomó többsége a kálvinista felekezethez tartozott, s a katonák katolikus papok iránti tiszteletlensége az egyház rombolásának látszott a Rákóczit követő főurak szemében. A tolerancia és az államrezon jegyében említi a heves vallásügyi vitákat és az ezekben elért megegyezést.

A második rendet a főnemesek alkotják. Lakhelyük Alsó-Magyarország, továbbá a Vág-vidék tizenegy és Felső-Magyarország tizenhárom megyéje. Közülük sokan Ausztriából vagy Stájerországból nősültek, Bécsben nevelkedtek; birtokaik Stájerország, Ausztria vagy Morvaország határán voltak, s szívükben Ausztriához húztak. Nem akarták kockáztatni birtokukat és vagyonukat, vagy nem sokra becsülték Bercsényi gróf családját és személyét, ezért nem akartak Rákóczi mellé állni. Esterházy Pál nádor (1635–1713, nádor 1687-től) Rákóczi szerint csak a szájával pártolta ügyét, de nem teljesítette nádori kötelességét, mivel nem töltötte be a közvetítő szerepét. Rákóczi részletesen foglalkozik Bercsényi Miklós főgenerálissal, akinek személye, szelleme, hajlama és szokásai erősen megosztották a főurakat. Látszólag önként adták meg a tiszteletet neki, „mégis egyik sem volt őszinte vele, mint ahogy maguk közt sem voltak őszinték”: míg Rákóczit egymás között bíralták, egymást Rákóczi előtt rágalmazták. A magasabb katonai rangot viselő főurak között egy sem volt, aki ne érdemelt volna szigorú büntetést a parancsok figyelmen kívül hagyása miatt. De „[n]em volt elég ügyes alattvalóm ahhoz, hogy helyüket be tudtam volna tölteni és hibáikat javítani”, állítja. A nép elszegényítése óta a főurak jövedelme is nagyon lecsökkent, birtokaik leromlottak, s elvesztették hitelüket és tekintélyüket a nemesség előtt.

A harmadik rend a nemesség és a katonaság, azaz a közép- és kismemesség, mely Rákóczi szerint „nagy tiszteletet, engedelmisséget és szeretetet tanúsított” iránta. Egyetlen sérelmük volt „a nagyok és tábornokok” büntetésének elmaradása. A katonapolitikai és művelődési szempontból bírálható hibákat Rákóczi történelmi okokkal magyarázza. Megállapítja, hogy „az ország e fontos rendjének nevelése

mennyire elhanyagolódott az ausztriai uralom alatt, és hogy e rend a nép legalja elemeivel keveredett”. A nevelés elhanyagolásának okát a főnemesség elszegényedésében látja. A nemesek jórészt csupán két lehetőség, a gazdálkodás vagy a jogi pálya között választhattak. A fiatal nemesek alkalmazása az alsóbb hivatalokban eljelentéktelenítette őket, és „sokan teljesen megfélemltek a származásukkal járó kötelességükről”.

A nemesség legnagyobb része a lutheránus vagy a kálvinista felekezethez tartozott, s nem a jezsuitáknál tanult. Ez is közrejátszott Rákóczi szerint abban, hogy csak ritkán léphetek jogi pályára, „nevelésük még jobban elhanyagolódott, és durvább erkölcsökre szoktak”. Sokan „a nemességhez méltatlan” kereskedelemre vagy iparra adták gyermekeiket, a tehetségesebbekből ügyvédek és ügyészek lettek. A sok jogász pereket szított a „nagyok közt”, melyek „megtöltötték a bírák és ügyvédek erszényét”. Az örökösödési törvények miatt néha a házasságok is családi viszályok forrásai voltak. A törvényszéki elnökök nagy vagyonokat gyűjtöttek, megvásárolták a főuraktól kastélyaikat, s a legmagasabb rangokig emelkedtek. Az ausztriai elnyomás a földek elzalogosítását okozta, emiatt a főurak és a nemesség eladósodott, amire később is visszatér.

A nemesség között járatlanság uralkodik a tudományokban és a hadművészetben, írja Rákóczi. Itt is utal a „gyászos eperjesi tragédia”-ra, mely elpusztította „a legkülönb nemesembereket”. A török háborúk idején a végvárakban nevelkedett katonák már meghaltak vagy megöregedtek, ezért ebben a szabadságért kezdett utolsó háborúban – hadi tapasztalat híján – kizárólag a magyarok szilárdsága, bátorsága, jóakarata, tanulékonyága, nagylelkűsége és elszántsága tudta folytatni a küzdelmet. Ha lettek volna mesterei a hadi

tudományban, a nemesség és katonaság szívesen tanult és engedelmeskedett volna, és vitézségével megállta volna a helyét, állítja. Szembetűnő, hogy Rákóczi nem említi a nemesség egy részének Habsburgokkal való megegyezést szorgalmazó kísérleteit, a közteljesítést ellenző magatartását és a jobbjogtörvény kiadását. Elhallgatja a nemesi katonai vezetés és a paraszti származású katonaság ellentéteit, s nem részletezi a nemesség szerepét a szatmári békekötésben.

A negyedik renddel, a szabad királyi városok lakosságával csak röviden foglalkozik, de pontosan regisztrálja a nyugat-európai polgári fejlődés és a magyarországi helyzet különbségét. A városok szegénységét, a polgárok kis számát, az iparban való járatlanságát és a kézművesség hiányát egyaránt az ausztriai uralom rovására írja. Hűségüket és szeretetüket elégségesnek tartja, de csak szerény segítséget jelentettek neki. Többnyire boroszlói és danckai kereskedők ügynökei voltak, akik csak szolgálattal tudták fenntartani magukat, állítja.

A társadalmi viszonyok áttekintése után ismét a szabadságharc és annak közvetlen előzményei felé fordul Rákóczi figyelme.²⁸ A gondviselés által „puszta hazámba elküldött, fegyverért, szabadságért kiáltó szózatnak” nevezi magát, mely szózat azonban „nem tudott a katonáknak zsoldot, ruhát, fegyvert és lovakat adni”. A metafora egyszerre idézi fel Keresztelő Szent János prófétai alakját és a kifosztott Magyarország képét. Az utóbbi hatását fokozza a fertilitas-toposz alkalmazása: Magyarország „Európa minden országát fölülmúlja termékenységeivel és természeti kincseivel”, de „ellenszolgáltatás nélkül elvesztette mindazt a pénzt, amelyet Lengyelországból kapott a boraiért és Németországból a barmaiért: az ausztriaiak elvitték adóba. A török háborúk alatt a Bécsbe kivitt pénzt ausztriai árukért

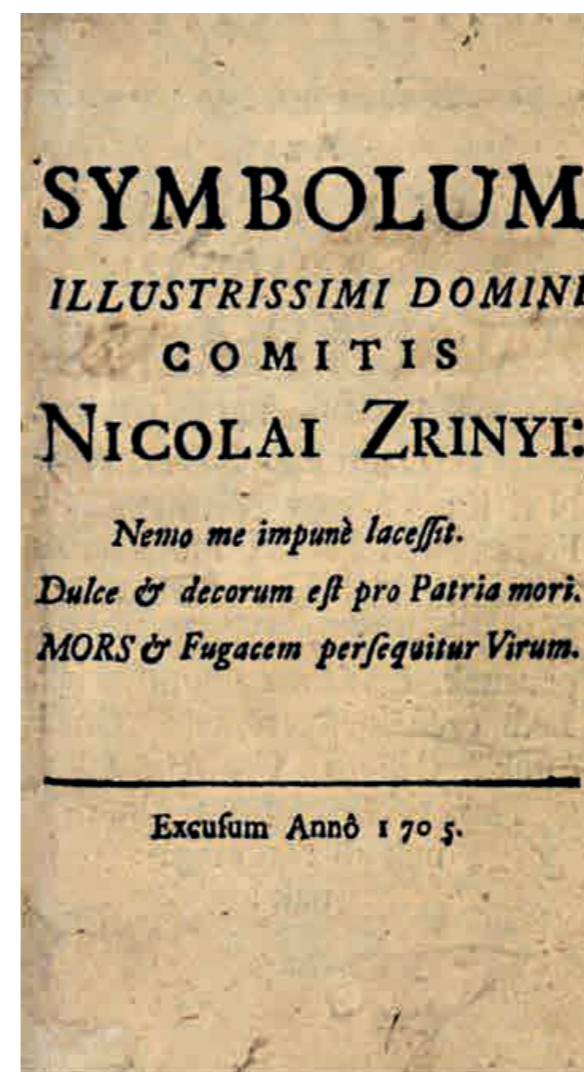
adták a császár hadai számára.” Az ezüstpénz hiánya kényszerítette Rákóczit a rézpénz bevezetésére, hogy ne kelljen adót kivetnie a népre. A „németek”, azaz a bécsi udvar által törvényellenesen behozott, a lakosokat nyomorgató vámokat el kellett törölni, az arany- és ezüsbányák azonban alig hozták be a rájuk fordított költséget.

A *Confessio* I. könyvében Rákóczi eleven képet rajzol az adóbehajtás során végrehajtott kegyetlenségekről és más visszaélésekről.²⁹ A császári katonaság eljárását a pénz kicsikarásában a pogány zsarnoksághoz hasonlítja. A fizetéseket a férjek jelenlétében megerősítették, másokat megkorbácsoltak, melynek következtében némelyek meghaltak. A jelentéktelen sérelmeket és panaszokat hanyagul vizsgálták ki, és gyakran halálal büntették. A közkatonák a népre, a tisztek a nemességre támadtak. Az ország törvényes kormányzása megingott, mivel a vármegyék tisztségviselői nem tudták ellátni feladataikat. A hadsereg ellátását biztosítani hivatott hadbiztosok is a nép romlását segítették elő. Némelyikük a „németek”-től, azaz a császáriaktól kapta a megbízást, hogy ítélje el a magyarokat, mások a magyaroktól, hogy a kihágásokért a katonáktól beszédett bírság egy részét megszerezzék ajándék fejében. Voltak köztük olyanok, akik hatalmas uzsorakamattal kölcsönöztek pénzt a népnél és a vármegyéknek. Az őrhelyek előjáróit „elviselhetetlen nyereszedési vágy” jellemezte. Egy részük magának tulajdonította a földek és mezők haszonélvezetét; kocsmákat, mézsárszékeket és vámokat állítottak föl. Mások pénzt kölcsönöztek, és az uzsora megfizetése érdekében erőszakkal munkára kényszerítették a parasztokat.

A neoquistica commissio felállításával Lipót császár, esküjét megszegve, a koronához kívánta csatolni az ország töröktől visszaszer-

zett határvidékeit. Arra kényszerítette a főurakat és nemeseket, hogy törvényszék előtt igazolják jogaikat, majd az okiratokat visszatartva megfosztották őket birtokaiktól, melyeket csak hatalmas összegekért vásárolhattak vissza. Az így megszerzett uradalmakat a császár saját minisztereinek adományozta. A főnemeseket törvénytelen módon Bécsbe idézték, ahol „önkéntes segély” helyett állandó hozzájárulás megfizetésére, az ország törvényeinek megváltoztatására, a szegényebb nemesek nemzeti méltóságuktól való megfosztására és a gazdagabbak korlátozására akarták kényszeríteni őket.

Az 1707-es fejedelmi beiktatás kapcsán Rákóczi röviden foglalkozik Erdély társadalmi viszonyaival a *Mémoires*-ban.³⁰ Itt a székelység volt a nemzet fő ereje, írja, akik mindnyájan a nemesség előjogait élvezték. Bátrak és engedelmesek, s nagyon alkalmasak a háborúra. De tisztségviselőik a törvénnyel ellenkező módon szolgásgba vetették őket, s visszatartották a hadi szolgálattól, hogy földjeiket műveljék. Ez az egykor harcias és virágzó nemzet teljesen elszegényedett, részben a „németek” végrehajtásai, részben a székely tisztségviselők visszaélései következtében. A székelység nem volt elegendő az ország védelmére, a magyar csapatokat azonban idegeneknek tekintették. A földesurak úgy bántak fegyvert viselő jobbágyaikkal, hogy „megesett rajtuk a szívem”, írja Rákóczi. Beiktatása előtt bele kellett egyeznie a törvénybe, mely szerint minden földesúr visszakövetelhetette azt a jobbágyát, aki hozzájárulása nélkül állt be hadseregébe. Megjegyzendő, ilyen törvény nem volt; a rendek csupán előterjesztést tettek a kényszerből vagy szükségből katonának beállt jobbágyok visszaküldésére, amit Rákóczi nem fogadott el.³¹ Arról, hogy az erdélyi nemesség nem csekély része nem csatlakozott a szabadságharchoz, Rákóczi nem szól.

ZRINYI MIKLÓS
AZ TÖRÖK ÁFIUM ELLEN VALÓ ORVOSSÁG CÍMŰ MŰVÉNEK CÍMLAPJA

A beiktatás leírását követően Rákóczi idilli képet rajzol Erdély földrajzi helyzetéről és természeti adottságairól.³² A fejedelemségnek szerinte semmi sem hiányzik, csak egy, pontosabban két, azonos szellemű, egymást követő jó fejedelem, „hogy megjavítsa és megváltoztassa az Erdélyt alkotó három különböző nemzet szellemét és szokásait”. Katonai szempontból „ezt a fejedelemséget majdnem bevehetetlenné lehetne tenni”, állítja; előnyei a hadakozás terén nyilvánvalóak.

A MAGYAR KATONASÁG A SZABADSÁGHARCBAN

Rákóczi mindkét műben nagy figyelmet fordít a katonaságra: részletesen foglalkozik a tisztek és a katonák felkészültségével, alkalmasságával és hangulatával, s többször tárgyalja a pénz, a fegyver és a szervezethez való viszony kérdéseit. Értékelése kritikus és önkritikus egyszerre, de gyakran megnevezi és elemzi az okokat is, melyek az eseményekhez vezettek. A *Mémoires*-nak jelentős részét teszi ki a hadi előkészületek, ütközetek, ostromok, győzelmek és vereségek leírása, a körülmények és a tábornokok tevékenységének mérlegelése. Rákóczi több csatában személyesen részt vett, s figyelemmel kísérte a tőle távol zajló hadi cselekményeket. A csaták egy részének lefolyásáról csupán jelentésekből értesült. Nem volt katonai képzettsége és gyakorlata; a háború közben igyekezett tanulni. Tapasztalatlansága miatt rendszeresen mások tanácsára szorult; elképzeléseit nem mindig tudta érvényesíteni.³³ Nem értette meg, hogy ez a hadsereg különböző fogyatékoságok miatt nem alkalmas a nyílt csatákra, s mégis erőltette azokat. Hadjáratainak többször volt külpolitikai és stratégiai célja, az expedíciók azonban nem mindig voltak kellően előkészítve.³⁴ A magyarországi hadi eseményeket következetesen a nemzetközi katonai és politikai helyzet összefüggésében szemléli.

A katonai tematika lehetőséget ad elbeszélő, novellisztikus jelenetek megformálására, miniatűr portrékra és jellemzésekre. A külföldi tisztek, diplomaták magatartását Rákóczi a magyarországi helyzethez fűződő viszonyuk szemszögéből ábrázolja. A csataleírások és elemzések gyakran indulattól feszülnek. A szerző katonai érdeklődését tanúsítja, hogy sárospataki könyvtárának 1701-es jegyzékén több hadtudományi és a hadi építészettel kap-

GRÓF KÁROLYI SÁNDOR

csolatos mű található, köztük Vincenzo Coronelli, Georges Fournier, Christoph Heide- mann és Simon Starowolski munkái.³⁵ Rodostói könyvtárában megvolt Pierre Surirey de Saint Remy ezredes *Mémoires d'Artillerie* című, először 1697-ben, majd 1702-ben és 1707-ben újra kiadott, kétkötetes tüzérségi szakmunkája.³⁶ Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosság* című, 1661/63 körül készült katonai traktátusának 1705-ben megjelent első kiadását Forgách Simon tábornok Rákóczi- czinak szóló ajánlással látta el.³⁷

A háborúra való felkészültség ismertetését a *Mémoires*-ban önmaga bírálatával kezdi: „Én akkor [tudniillik a szabadságharc elején] huszonhat éves voltam minden katonai tapasztalat nélkül, s a politikát és a történelmet is csak elég felületesen ismertem. [...] Beval-

lom tehát, hogy vak voltam és világtalanokat vezettem.”³⁸ Rákóczi másutt is ír saját járatlanságáról a hadvezetésben. Ez az önkritika azonban csak részben állja meg a helyét; figyelme sokszor apró részletekre kiterjedt. Leírja például, hogy a katonák 1703-as esküete után maga jelölte ki az öröket a táborban, s éjjel kihallgatta beszélgetésüket, mert tudni akarta, hogyan vélekednek róla és vezéreiről.³⁹ Fontos volt számára, hogy biztosítsa a katonák felekezetüknek megfelelő lelki ellátását. Többször hosszan elemzi a csatákban, ostromoknál elkövetett taktikai és stratégiai hibákat.

A szabadságharc fő céljaként a *Mémoires* ajánlásában és a mű elején Rákóczi a „haza”, azaz Magyarország és Erdély „idegen járom” alóli felszabadítását jelöli meg.⁴⁰ Mindkét műben kiemeli, hogy amikor a nép hívására 1703. június 13-án (valójában június 16-án) Magyarországra érkezett, az őt a határon váró „hadsereg” mindössze „ötszáz puskával föl-fegyverzett, ugyanannyi husánggal, kaszával és lándzsával felszerelt emberből állt.”⁴¹ A *Mémoires*-ban részletesen taglalja egy harcképes hadsereg létrehozásának lépéseit és nehézségeit, melynek létszáma a *Confessio* II. könyvének elején található megjegyzés szerint három év alatt Erdély és Magyarország területén hetvenötezer főre nőtt.⁴² Az 1704-es év eseményeinél leírja a Heister generális által Forgách Simon csapatai fölött aratott győzelmet, és megemlíti Károlyi Sándor hadainak váratlan megtámadását a császári csapatok által.⁴³

Ezt követően ismerteti a magyarok hadviselésének sajátosságait.⁴⁴ Rákóczi szerint Károlyi a Thököly alatt szolgált tisztek tanácsát követte, akik a háborúról ezt a felfogást vallották: „az ellenségtől messze tartózkodni, őriséget egyáltalán nem állítani, sokat inni és aludni, emberek és lovak hosszú pihenője után három-négy napos portyázásra indulni, az ellen-

séget hirtelen megrohanni: üldözni, ha menekül, visszavonulni, ha ellenáll.” A háborúnak ez a fogalma Rákóczi szerint elterjedt volt az egész nemzetnél. A portyázó hadviselés ironikus bírálatát követően így folytatja: „a vezérem alatt megindult népfölkelés kezdetén ezeknek [tudniillik a Thököly alatt szolgált katonáknak] volt a legnagyobb súlyuk, rájuk hallgattak és így lettek tisztekké. A gyalogsági szolgálatot a nemesség mindig megvetette, azt tartotta, hogy ez a fegyvernem sehogy sem alkalmas hasonló vállalkozásokra, és szégyellt volna ott szolgálni. Közmondás volt, hogy csak a kutya jár gyalog, s arra való az állat, hogy az embert hordozza.” A gyalogság szinte csak a török határokon lévő erődök kapuinak őrzésére volt használható, a távolabbi vállalkozásokhoz szekereken vagy csónakokon szállították. Thököly hadjárata alatt nagyon kevés gyalogos volt; a főurak maguk védték váraikat. „Ez okozta hát, hogy a magyar nemzet semmit

sem tudott a háború leglényegesebb elemeiről”, vonja le a következtetést Rákóczi. A korszerű elméleti és gyakorlati képzés csaknem teljesen hiányzott a hadseregben.⁴⁵

Nehezítette a háború ügyét Rákóczi szerint az is, hogy nem volt mód a katonák, azaz a nemesség és a „nép” különválasztására. A fegyelem megtartása érdekében le kellett volna váltania az első tiszteket, „azokat a durva, szemtelen és részeges parasztokat, akikkel a nemesség nem akart együtt szolgálni. A nemességet viszont rá kellett volna beszélni, hogy lépjen be a gyalogságba. A fegyverforgatók az említett okok miatt nem értettek a katonáskodáshoz”, állapítja meg. „Mint ahogy egyszerre nem válhattam le a parasztezredeket – folytatja –, e második hadjárat elején brigadérosokat kezdtem kinevezni, hogy a nemességnek hűbéreseik és jobbágyaik fölött magasabb rangot adhassak. De ez a rendszabály, amelynek célja a hadak fegyelmezése lett vol-

A MAGYAROK UTCÁJA RODOSTÓBAN

GRÓF ESTERHÁZY ANTAL

na, nem használt semmit a mindennapos vállalkozásokban és csatározásokban, mert ezek a brigadérosok képtelenek voltak vezényelni.” Az újabb kutatások szerint Rákóczi egyetlen brigadéros (vagy ezredese) sem lett volna eredményesebb hadvezér a többi generálisnál, ha tábornoki kinevezést kap.⁴⁶

További nehézséget okozott – folytatja Rákóczi –, hogy „teljességgel hiányzott az, amit a had törzsének neveznek: az altisztek testülete.” A káplárok és őrmesterek nem tudtak tekintélyt tartani a katonák előtt. Ezek voltak az okai az ellenség gyakori eredményes-

ségének. Később sikerült létrehozni rendezett ezredeket, s naponta kapott kimutatást a szolgálatképes katonák számáról. Ekkor azonban egyaránt tartott attól, hogy fölfedje vagy eltitkolja e számokat, mert „a nemzet [...] hajlandó volt minden vállalkozásba lelkesen belefogni, de könnyen abba is hagyta, amint [...] a remények nem teljesedtek be sikerrel.” A vonuló hadsereg nagy kiterjedése láttán elbízták magukat, és csak az ütközetre és – mint másutt utal rá – a várható zsákmányra áhítoztak.⁴⁷ „A katonák megvetették vezérüket és szétosztak, ha nem vezette rá őket az ellenségre, vagy ha cselből hátrálni akart.” A hadsereg egyik állandó problémája a fegyelmezetlenség volt.⁴⁸

A hadak szegényes felszerelését Rákóczi így jellemzi: „A legjobban felfegyverzett katonának sem volt a kardján kívül egyebe, csak kanócos puskája vagy kerekcső muskétája, és ezekből sem volt annyi, mint az ellenségnek. Fel lehetett volna őket fegyverezni pikákkal – elmélgedik tovább –, de mi módon lehetett volna bizalmat kelteni e népi katonaságban e fegyver iránt, és hogyan lehetett volna a kezelésére megtanítani? A legjobban felszerelt lovasnak két láb hosszúságú karabélyája volt, csöve tölcsér alakú, kardja elég rossz acélból, rosszul felkantározott kis hátsólova, nyerge rosszul felszerelt, de egy ezrednek legalább a fele nem volt ilyen jól ellátva. Az ellenség előtt nagy sereget kellett felvonultatni, hogy megfélemlítsék, de amikor megverték bennünket, az ő bátorságuk nőtt, a nemzeté csökkent.”⁴⁹

Többször panaszkodik Rákóczi a hadsereg tábornokaira. Részben azért, mert nem hajtották végre parancsait, vagy nem úgy hajtották végre, ahogy ő kívánta. Részben azért, mert rivalizáltak vagy nem szívesen működtek együtt egymással, és – mint az 1704-ben a Dunántúlon működő három tábornokról, Forgách

Simonról, Károlyi Sándorról és Esterházy Antalról írja – „szellemüknél és ellentétes alapelveiknél fogva egyáltalán nem értették meg egymást.”⁵⁰ Ugyanakkor mentegeti őket elégtelen felkészültségük és hiányos katonai ismereteik miatt. Forgách Simon volt Rákóczi egyetlen elméleti képzettséggel rendelkező tábornoka,⁵¹ akit egy hadműveleti parancs nem teljesítése miatt 1706 novemberében elfogatott, de nem indított ellene eljárást, s ítélet nélkül fogságban tartotta a háború végéig.⁵² A koroncói (1704. jún. 13.) és a zsigárdi (1705. nov. 11.) csaták elvesztése miatt Rákóczi Károlyi Sándort hibáztatja elsősorban,⁵³ az újabb kutatások szerint azonban elmarasztaló véleményét a körülmények pontos ismerete nélkül alkotta meg.⁵⁴ A zsigárdi vereséghez a katonai vezetésen belüli hatalmi harcok, a trencsényi csatavesztéshez (1708. augusztus 3.) Rákóczi következtelen magatartása is hozzájárult.⁵⁵ Saját felelősségét a katonai kudarcokban Rákóczi többnyire homályban hagyja.

1710 novemberében, a katonai összeomlás előtti helyzet ábrázolásakor a *Mémoires*-ban szemléletes képet kapunk Rákóczi találkozásáról az ellenség elől menekülő szekérsorival, a szekereken alsó-magyarországi nemesek és tisztek feleségeivel: „Könnyekkel szemükben bizonyították nekem férjük hűségét és ragaszkodását. Szállást és ellátást kértek tőlem. A sárban és a félig megfagyott latyakban összetört és megrekedt szekereken hidegtől átjárt kisgyerekeik sírtak. Helyzetük meghiúsított, megvettem, amit tettem, de mindez nem volt képes enyhíteni pillanatnyi helyzetüket, sem biztosítani jövőjüket.”⁵⁶

Az összegző értékelés a szabadságharcról szubjektív és objektív tényezők összefonódását és egymásra hatását emeli ki. „Bárki ítéld majd ezek alapján a magyar ügyekről, a háború szerencsés kezdetét az ellenség túlzott elővigyá-

zatának tulajdonítja, annak haladását a rosszul ellátott és még rosszabbul védett helyőrségeknek és váraknak, s végül szerencsétlen kimenetelét a nemzet tudatlanságának, tapasztalatlanságának, annak, hogy hiányzott a fegyver és a pénz, tehát a háború idegzete, a pestisnek és annak, hogy a francia udvartól kapott segély nagyon szerény volt.”⁵⁷

Lényegében ehhez hasonló álláspontot képvisel, de árnyaltabb képet rajzol a bukásról Rákóczi a *Confessio* II. könyvében. Az okokat egységes narratívába szerkesztve először saját felelősségét emeli ki. „[A] csatákban járatlanságom miatt igen sok tévedést követtem el, és engedtem, hogy mások is elkövessenek, de emberi ítélkezéssel vizsgálva mindent: a pénzhiány és az általános hadvezetési tudatlanság tettek pontot [...] ügyeinkre [...]”⁵⁸ A pestis miatt végül az őrhelyekről is kipusztult a gyalogság, s ezek pótlása a csatamezőkön harcolók számát csökkentette. Az ellenség előrenyomulását és az általuk emelt kis erődítmények, sáncok építését a gyalogság hiánya miatt nem lehetett megakadályozni. A saját erődök részben a megvédésükre alkalmas és képzett tisztek hiánya, részben gyávaság vagy a védők elégtelen ereje, részben fenyegetés és ígérgetések révén jutottak az ellenség kezére. A birtokaikról elűzött főurak, nemesek és a házas katonák tömege rendkívüli terheket róttak a népre. „A családja megmentésére és táplálására ügyelő katona elhagyta a zászlókat, és szakadatlanul fülembe zúgott mind a nép, mind a menekülők könyörületre méltó panasza. A félig meztelen katonaság a fagy keménységétől úzve elhagyta állomáshelyét, ez fegyvereitől, az lovától, és valamennyien zsoldjuktól megfosztva jogosan tárták föl panaszait, és ahhoz, hogy katonai szolgálatban helytálljanak, inkább lehetőségük, mint akaratuk és hűségük hiányzott.”⁵⁹

ÖSSZEZEGÉS

Műveivel Rákóczi célja nem csupán saját maga előnyös megörökítése a történelemben a „tényszerű” értelmező feldolgozása révén, hanem szeretné megérteni az életet és a saját „én”-jét. A *Confessio* és a *Mémoires* társadalmi kommunikációs eszközök, melyek viszszatekintő módon ábrázolják, stilizálják át és „racionalizálják” az életét, illetőleg annak egy részét. Mindkét műben politikai paradigmák és vallási gondolati alakzatok lépnek kölcsönhatásba az önészlelés és önleírás mintázataival. A *Confessio* a belső, a *Mémoires* a külső történéseket állítja előtérbe, miközben mindkét mű, bár eltérő modalitású, alapvetően múltbeli tetteket, felismeréseket, meggyőződéseket és hiteket reflektál, és próbál meg utólag igazolni. Mindkettőben vezérmotívumnak számít a ragaszkodás egy korábbi döntéshez; fő feladatuk a szuverenitás-gondolat igazolása, a száműzetésben veszélybe került identitás megerősítése és védelme, a fenyegetettség, a menekülés és az elmagányosodás irodalmi feldolgozása.⁶⁰ Rákóczi megkísérli, hogy politikai, diplomáciai és katonai vereségeit erkölcsi győzelemként ábrázolja. Mindez alapvetően befolyásolja a Magyarországról rajzolt képet.

A két mű Magyarországról rajzolt képeiben különböző arányban és más-más módon jelenik meg tényyszerűség, valóságközeli ábrázolás és fikció vegyítése. A három tényező viszonyának fő jellemzői a *Confessióban* az elbeszélő gyakori perspektívaváltása; a tények, a fikció és a félfikció közti állandó ingadozás; az életút tudatosan teologizált, vallási-mitikus áthangolása. A fikció gyakran a hitelesség létrehozásának eszközéül szolgál, s előfordul, hogy gyermek- és ifjúkori traumákból, szándékolt szubjektivitásból vagy a nevelés sajátosságaiból eredeztethető. Miközben Rákóczi számos eseményt és

jelenséget többé-kevésbé valóságként rögzít, változatosan alkalmazza az irodalmi átformálás és retorikai szerkesztés eszközeit. A megváltozott viszonyoknak és saját célkitűzésének megfelelően válogat a múlt eseményeiből, miközben több körülményt szándékosan elhallgat. Azzal, hogy újra és újra önmagát vádolja, valójában felmentést remél az olvasótól. Nem tematizálja kellő világossággal személyes felelősségét a történelemért, s igyekszik áldozatként bemutatni önmagát. Úgy törekszik a „tárgyilagosság”-ra, hogy a magyar történelem számára fontos eseményeit és az ország aktuális helyzetét a saját politikai és katonai törekvéseinek szempontjából, az öngazolás igényével ábrázolja. Több ponton csúsztatást és a rendi szemléletből adódó elfogultságot találunk a Habsburgok magyarországi szerepének megítélésében.

A *Mémoires* személyes tanúságtétel egy politikai-katonai kísérletről, egyben részleges felelősségvállalás a történelemért. A mű egy politikai gondolat, egy morális magatartás és egy vívódásban kiharcolt meggyőződés kifejezője. Itt előtérbe lép a történetírói szerep, a résztvevő és szemtanú krónikási attitűdje, s megfogalmazódik a magyar rendi társadalom bírálata. A szerző tisztában volt az emlékirat készítésének szabályaival, ismerte a műfajjal kapcsolatos elvárásokat, s tudta, az emlékirat történeti dokumentum jellegéhez kévéssé illik a spirituális hang és önértelmezés. Rákóczi a nemzeti, történelmi feladatok végrehajtását, a hadvezér és politikus tetteit állítja a középpontba, s bár kevesebb a személyes megszólalás, itt is többször bevallja a maga és nemzete „hibái”-t. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, a két mű a magánember és a politikus-hadvezér Rákóczi kétféle énjét vetíti ki és irodalmiasítja, részben eltérő eszközökkel. Mindkét mű Magyarországról rajzolt képeiben különböző való-

RODOSTÓ

ságszintekkel kell számolnunk, melyek közül az egyik az önéletrajzi elbeszélés, az emlékezés és értelmezés szintje. Tényszerűség és fikcionalitás, fikció, félfikció és nemfikció csak együtt, egymás viszonylatában érvényesek.

Rákóczi szabadságkultusza a két mű történelmi, társadalmi és katonai vonatkozásainak számbavétele alapján szorosan kötődött a magyar függetlenségi hagyományhoz, azon belül különösen a 17. századi szabadságküzdelmekhez.⁶¹ Ennek folytatását Istentől ren-

delt kötelességnek, küldetésnek tekintette. Szabadságfogalma magában foglalja a szabad királyválasztást, a törvényeket megsértő uralkodó elleni felkelés jogát, a nemesi kiváltságokat és a törvények megtartását; beletartozik a független állam, az ország érdekeit szolgáló gazdaságpolitika, az ipar és kereskedelem fejlesztése, valamint a műveltség terjesztése. A célokat a különböző társadalmi rétegek, népek és felekezetek összefogásával, fegyveres harccal akarta elérni.

JEGYZETEK

¹ Martina Wagner-Egelhaaf: Zum Stand und zu den Perspektiven der Autobiographieforschung in der Literaturwissenschaft. *BIOS* 23. évf. (2010) 2. sz. 188–200. o. – A jelen tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítséget köszönöm Mészáros Kálmánnak és Czigány Istvánnak.

² *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung.* Hg. von Günter Nigg. Darmstadt, 1998².

³ Frank Zipfel: Autofiktion. Zwischen den Grenzen von Faktualität, Fiktionalität und Literarität? In *Grenzen der Literatur. Zu Begriff und Phänomen des Literarischen.* Hg. von Simone Winko–Fotis Jannidis–Gerhard Lauer. Berlin–New York 2009, 284–314. o. *Auto(r)fiktion. Literarische Verfahren der Selbstkonstruktion.* Hg. von Martina Wagner-Egelhaaf. Bielefeld, 2013.

⁴ *Encyclopaedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms.* Ed. by Margaretta Jolly. London–Chicago, 2001.

⁵ *Handbook of Autobiography/Autofiction.* III köt. Ed. by Martina Wagner-Egelhaaf. Berlin, 2019.

⁶ *Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes principis christiani, e codice Bibliothecae Nationalis Parisiensis.* Ed. Commissio fontium historiae patriae Academicæ Scientiarum Hungaricæ. Budapest, 1876. Idézett kiadás: Rákóczi Ferenc: *Vallomások.* Ford. Szepes Erika, sajtó alá rendezte, jegyz. és utószó Hopp Lajos. Budapest, é. n. [2003] (1. kiadás: 1979; a továbbiakban VALL).

⁷ *II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig / Mémoires du prince François II Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusqu'à sa fin.* Ford. Vas István, tan., jegyz. Köpeczi Béla, gond. Kovács Ilona, Budapest, 1978 (a továbbiakban: MÉM).

⁸ *L'autobiographie d'un prince rebelle. Confession et Mémoires de François II Rákóczi.* Choix des textes, préface et commentaires par Béla Köpeczi, établissement du texte d'après l'édition de 1739 des Mémoires et le manuscrit de la traduction française de la Confession par Ilona Kovács. Budapest, 1977.

⁹ Ferenc Rákóczi II: *Confessio peccatoris.* Transl., notes by Bernard Adams, preface by Robert Evans, essay by Gábor Tüskés. Budapest, 2019, Ferenc Rákóczi II: *Memoirs.* Transl., notes by Bernard Adams, essay by Gábor Tüskés. Budapest, 2019.

¹⁰ François II Rákóczi: *Confession d'un pécheur.* Traduite du latin par Chrysostome Jourdain. Édition critique avec introduction et notes établie sous la dir. de Gábor Tüskés. Avant-propos de Jean Garapon. Avec collaboration de Csenge Aradi, Ildikó Gausz, Zsuzsanna Hámosi Nagy, Réka

Lengyel, Zsolt Szebelédi, Ferenc Tóth et Anna Tüskés. Édition revue et préparée par Michel Marty. Paris, 2011.

¹¹ R. Várkonyi Ágnes: Narráció és elmélkedés II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris című művében. In *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban.* A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai, 2006. május 24–27, Kolozsvár. Szerk. Balázs Mihály, Gábor Csilla, Kolozsvár, 2007, 167–198. o. Külön: 185, 196. o. Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi.* Budapest, 1991, 554–556. o.

¹² Köpeczi Béla: i. m. 499. o.

¹³ Tüskés Gábor: Fikció és valóság a Confessio peccatoris-ban. A lengyelországi emigráció ábrázolása. *Irodalomtörténeti Közlemények* 122. évf. (2018) 565–579. o.

¹⁴ Köpeczi Béla: i. m. 551. o.

¹⁵ Vörös Imre: Objektivitás és szubjektivitás Rákóczi Emlékirataiban. In *Rákóczi-tanulmányok.* A II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszak előadásai. ELTE Bölcsészettudományi Kar. Szerk. Sinkovics István–Gyenis Vilmos. Budapest, 1978, 106–115. o.

¹⁶ MÉM 320–322. o.

¹⁷ Uo. 322–323. o.

¹⁸ Uo. 388–389. o.

¹⁹ VALL 46–48. o.

²⁰ Uo. 328. o.

²¹ MÉM 323–324. o.

²² VALL 47. o.

²³ MÉM 324. o. VALL 48. o.

²⁴ VALL 137–139. o.

²⁵ Őze Sándor: „Bűneiért bünteti Isten a magyar népet”. *Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján.* Budapest, 1991. Bitskey István: A nemzetsors toposzai a kora újkori magyar irodalomban. In uó: *Mars és Pallas között. Múltszemlélet és sorsértelmezés a régi magyarországi irodalomban.* Debrecen, 2006, 37–60. o. Külön: 44–45, 50–51. o. Imre Mihály: *Utak Herborn és Nápoly között. Tanulmányok a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról.* Debrecen, 2015, 367. o.

²⁶ MÉM 300. o.

²⁷ Uo. 324–329. o.

²⁸ Uo. 329. o.

²⁹ VALL 58–60. o.

³⁰ MÉM 390–391. o.

³¹ Uo. 472. o.

³² Uo. 392. o.

³³ Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok.* Sajtó alá rendezte Mészáros Kálmán. Budapest, 2003,² 149. o.

³⁴ Bánkúti Imre: Néhány gondolat a trencsényi csata (1708. augusztus 3.) előzményeiről és következményeiről. *Folia Historica* 19. évf. (1994/1995) 65. o.

³⁵ Heckenast Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc könyvtára (1701). *Irodalomtörténeti Közlemények* 1958, 25–36. o. Nr. 8, 23, 52, 118.

³⁶ Éva Knapp–Gábor Tüskés: La bibliothèque de Rodostó (Tekirdağ, Turquie) du prince François II Rákóczi. Nouvel essai de reconstitution. *Wolffenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* 39. évf. (2015) 2. sz. 185–208. o. Nr. 67.

³⁷ *Symbolum Illustrissimi Domini Comitis Nicolai Zrinyi.* H. n. [Kolozsvár/Klausenburg/Cluj], 1705, A1/b–A5/a.

³⁸ MÉM 329. o.

³⁹ Uo. 303–304. o.

⁴⁰ Uo. 296, 298. o.

⁴¹ VALL 124. o.

⁴² Uo. Ez a szám a hadtörténeti kutatások szerint 1705/1706 után egyre csökkent. Markó Árpád: i. m. 30. o. 18. jegyzet.

⁴³ MÉM 336. o.

⁴⁴ Uo. 337–338. o.

⁴⁵ Markó Árpád: i. m. 179. o.

⁴⁶ Heckenast Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. *Hadtörténeti Közlemények* 107. évf. (1994) 4. sz. 55. o.

⁴⁷ Vö. például MÉM 349. o.

⁴⁸ Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái.* Id. kiad. 248. o.

⁴⁹ MÉM 338. o.

⁵⁰ Uo. 336. o.

⁵¹ Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái.* Id. kiad. 18. o. (2. jegyzet)

⁵² MÉM 384–385. o.

⁵³ Uo. 335–336, 370. o.

⁵⁴ Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái.* Id. kiad. 64. o. 1. jegyzet. Czigány István: A császáriak hadjárata 1705 őszén. *Hadtörténeti Közlemények* 28. évf. (1981) 1. sz. 74–103. o. Külön: 102–103. o.

⁵⁵ Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái.* Id. kiad. 33. o. (24. jegyzet)

⁵⁶ MÉM 418. o.

⁵⁷ Uo. 329. o.

⁵⁸ VALL 139. o.

⁵⁹ Uo. 140. o.

⁶⁰ Gábor Tüskés: Psychomachie d'un prince chrétien: au carrefour des genres autobiographique et religieux. François II Rákóczi: Confessio peccatoris, I–II. *Chroniques de Port-Royal* 66. évf. (2016) 401–426. o. 67. évf. (2017) 323–341. o.

⁶¹ Köpeczi Béla: i. m. 558–559. o.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1676. március 27. – A Zemplén megyei Borsi kastélyában megszületik II. Rákóczi Ferenc, I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona harmadik gyermeke. (György nevű bátyja korán elhunyt, Julianna nevű nővére mellett így ő a család egyetlen fiági örököse.) Édesapját három és fél hónapos korában veszíti el.
1682. június 15. – Édesanyja Thököly Imre felesége lesz.
1688. január 17. – Zrínyi Ilona a császári csapatokkal szemben két és fél éven át sikeresen védett Munkács várának feladására kényszerül.
- 1688–1692 – Családjától elszakítva két évig a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumában, majd a prágai egyetemen tanul.
1693. április–1694. február – Itáliai tanulmányúton vesz részt, XII. Ince pápa is fogadja.
1694. március 9. – Bécsben nagykorúsítják, ezt követően elfoglalja Sáros vármegye örökös főispáni székét.
1694. szeptember 26. – Kölnben feleségül veszi a hessen–wanfriedi örgróf leányát, Sarolta Amália hercegnőt.
- 1697 – Thököly Imre bujdosó kurucai hegyaljai felkelésük élére Rákóczit akarják megnyerni, de ő kitér ez elől, és Bécsbe távozik, hogy tisztázza magát minden gyanú alól.
1700. november 1. – Bercsényi Miklós ungi főispán hatására rendi szervezkedésbe kezd, levélben kéri XIV. Lajos francia király támogatását. Bizalmasának árulása révén a levél a bécsi udvar kezébe jut.
1701. április 18. – Nagysárosi kastélyában letartóztatják és a bécsújhelyi börtönbe szállítják, ahol biztos halálos ítélet vár rá. (Nagyapját, Zrínyi Pétert is innen kísérték a vesztőhelyre.)
1701. november 7. – Felesége és a börtönparancsnok, Gottfried Lehmann kapitány segítségével megszökik és Lengyelországba menekül, ahol újra felveszi a kapcsolatot a francia udvarral, és várja a megfelelő alkalmat a tervezett felkelés elindítására.
1703. május 6. – A brezáni kiáltványban Bercsényi Miklóssal együtt fegyverbe szólítja Magyarországnak népét a Habsburg-uralom megszüntetésére.
1703. május 21–22. – A tiszaháti felkelők zászlóbontása. Június 7-én Dolhánál vereséget szenvednek Károlyi Sándor szatmári főispán csapataitól, és a lengyel határszélekre húzódnak.
1703. június 16. – Rákóczi a Vereckei-hágón át visszatér Magyarországra, és az Esze Tamás által vezetett felkelők élére áll.
1704. július 8. – Az erdélyi rendek Gyulafehérvárott fejedelemmé választják II. Rákóczi Ferencet.
1704. augusztus 31. – A höchstädti csatában a francia csapatok vereséget szenvednek, s ezzel jórészt megghiúsulnak a spanyol örökösödési háború katonai eredményeihez fűzött remények.
1704. december 26. – Rákóczi a nagyszombati csatában vereséget szenved.
1705. szeptember 12. – A magyar rendek szövetsége a szécsényi országos gyűlésen vezérlő fejedelemmé választja II. Rákóczi Ferencet, ideiglenes államformává a rendi konföderációt teszik.
1705. november 11. – A zsidói szorosban a kuruc sereg vereséget szenved, Erdély nagy része Habsburg-uralom alá kerül.
1707. április 5. – Miután az előző év őszére Erdély nagy része ismét a felkelők kezére került, a marosvásárhelyi országgyűlésen beiktatják a fejedelmi székbe II. Rákóczi Ferencet. (Az év késő őszén Erdély nagy része végleg császári kézre kerül.)
1707. június 13. – A Rákóczi hívására összeülő ónodi országos gyűlésen kimondják a Habsburg-ház trónfosztását.
1708. augusztus 3. – Rákóczi a trencsényi csatában döntő vereséget szenved Siegbert Heister császári fővezér seregétől. Felgyorsul a kuruc állam és hadsereg morális bomlása.
1708. november–december: A sárospataki országos gyűlésen kimondják a küzdelem folytatását és a háború végéig kitartó jobbhagykatonák felszabadítását.
1710. január 22. – Romhánynál Rákóczi utolsó csatáját is elveszíti a császáriakkal szemben. A hadi helyzet egyre kritikussabbá válik, a kuruc seregek az év őszére az ország északkeleti szegletébe szorulnak vissza.
1711. január 31. – Rákóczi Vaján személyesen tárgyal Pálffy János császári főparancsnokkal a békekötés feltételeiről. Végül mégis úgy dönt, hogy I. Péter cártól kér katonai segítséget, ezért február 21-én végleg elhagyja az országot és Lengyelországba távozik.
1711. április 29–május 1. – A fejedelem távollétében Károlyi Sándor kuruc főparancsnok Szatmáron békemegállapodást köt Pálffy Jánossal. Április 30-án, a majtényi síkon ünnepélyes keretek között zajlott le a jelképes fegyverletétel, és május 1-jén Nagykárolyban a kuruc vezetők is aláírják a békeokmányt. Rákóczi a békekötést nem ismeri el, önkéntes száműzetésbe vonul. (Idehaza utóbb ki is zárják a kegyelem lehetőségéből.)
1712. november 9. – Rákóczi Danckából Angliába indul, de a bécsi udvar tiltakozása miatt a királynő nem fogadja, ezért Franciaországba hajózik.
- 1713–1714 – Az örökösödési háborút lezáró utrechti és rastatti békekötés Rákóczi és Erdély ügyét érdemben nem befolyásolja.
- 1715–1717 – Rákóczi a kamalduli szerzetesekhez vonul vissza Grosbois-ba. Megkezdí Vallomásainak és Emlékiratainak írását.
1717. szeptember 15. – III. Ahmed szultán hívására szűk kíséretével hajón Törökországba indul.
1718. július 21. – Az osztrák–török háborút lezáró pozsareváci béke meghiúsítja terveit.
1720. április 24. – Társaival együtt megérkezik Rodostóba, életének utolsó állomására. E korszak hí krónikása Mikes Kelemen.
1735. április 8. (nagypéntek) – Meghal Rodostóban. Testét Konstantinápolyban, szívét Grosbois-ban temetik el.
1906. október 26. – Hamvait a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban helyezik végső nyugalomra.

The Rákóczi cult is the system of relations to the figure of Prince Francis II Rákóczi, symbolic and free of any negative traits, in the Hungarian historical consciousness, social and historical memory, and even in contemporary or collective memory. The Rákóczi cult became a spectacular episode of the birth of 19th century modern Hungarian history as a discipline, where the main motivation is to create a hero from the historical person emerging from the records of political history events. This is an important issue not only in Hungarian historiography – it falls in line with phenomena in general European history of science. The essence of Kálmán Thaly's activity was that his ambitions as a historian and as a politician were closely intertwined. Achieved in 1906, Thaly's lifelong goal to bring home and rebury the remains of the Prince accompanied by his political rehabilitation was undoubtedly the peak of the Rákóczi cult and was closely connected to the political ambitions of the time. In a narrower sense, this series of political actions was the Rákóczi cult itself. The paper singles out one episode from the multifaceted topic of the Rákóczi cult: Kálmán Thaly's the expeditions to Turkey preceding the bringing home of the remains of the Prince and his fellow exiles, and the circumstances of the expeditions becoming official. These details fall within the larger issue of how a seemingly logical series of political steps relying, in theory, on some kind of scientific research could become a spectacular action of Hungarian political cult, who contributed to it, and in what ways. From the spring of 1904 until the exhumation and returning home Rákóczi's remains in 1906 all exploratory works in Turkey were conducted officially and professionally. Yet the main actor was no longer Kálmán Thaly, who had worked on the project for three decades, but Lajos Thallóczy, historian and diplomat. Although pushed out of the leading role, Thaly was took an increasingly active part in promoting the return of the remains: he delivered speeches in Parliament, exhorted his fellow politicians and county delegates, and participated in all negotiations of the case. He tirelessly corresponded with prime ministers and ministers, but it was not until 1906, when the remains were brought home, that he again, and for the last time, became a central figure.

THE IMAGE OF HUNGARY IN THE AUTOBIOGRAPHIC WORKS OF PRINCE FRANCIS II RÁKÓCZI

Based on his two autobiographic works, *Confessio peccatoris* and *Mémoires*, the paper explores the image Rákóczi presents of the history, society and economy of Hungary looking back from his exile in France and later in Turkey, and his description of the antecedents of the War of Independence, its military and other contexts, as well as the motifs and thought patterns defining the image of the homeland left behind. Facts, near-facts and fiction appear in different proportions and in different ways in the Hungary image presented in the two autobiographies. *Confessio* is characterised by a frequent change of the observer's perspective, a perpetual teetering between facts, fiction and semi-fiction, and a consciously theologized religious and mythical retuning of Rákóczi's path through life. He records many events and phenomena more or less faithfully; at the same time he variously applies literary transposition and rhetorical editing. He selects from among past event as it best suits the changing conditions and his own purpose, whilst intentionally suppressing several circumstances. Rather than clearly assuming his own responsibility for the events he depicts himself as a victim. He attempts to be 'unbiased' by presenting major events in Hungarian history and the current situation of the country from the perspective of his own political and military aspirations, with the intent of self-justification. *Mémoires* is a personal testimonial about a political and military experiment in which Rákóczi partially assumes responsibility for the outcomes. The book expresses political thought, a moral attitude, and a conviction born of self-questioning. The historiographer and eyewitness chronicler steps in the foreground, and formulates a critique of the three-estate system of Hungary. Rákóczi puts into focus the execution of national and historical tasks, the deeds of strategist and politician; and while there is less personal diction, he admits to his and his nation's 'errors' in several instances. Both works presents different levels of reality in their respective images of Hungary, one being that of an autobiographical narrative, remembrance and interpretation. Facts, fictitiousness, fiction, semi-fiction and non-fiction are only relevant together, in their interrelationship.

AZ EMLÉKKÖNYV SZERZŐI

CZIGÁNY ISTVÁN, CSc., nyugalmazott igazgatóhelyettes, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

HERMANN RÓBERT, DSc., történész, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a parancsnok tudományos helyettese, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet, egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat elnöke

GYULAI ÉVA, PhD., egyetemi docens, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar

KINCSES KATALIN MÁRIA, CSc., történész, főtanácsos, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztője, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet

KOVÁCS TIBOR, PhD., igazgató, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár

MÉSZÁROS KÁLMÁN, PhD., tudományos főmunkatárs, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

PÁLFFY GÉZA, DSc., tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

REISZ T. CSABA, CSc., címzetes főigazgató, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár

SÁGVÁRI GYÖRGY, CSc., történész-muzeológus, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

TÓTH FERENC, DSc., tudományos tanácsadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

TÜSKÉS GÁBOR, DSc., egyetemi tanár, tudományos tanácsadó, osztályvezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet